

Kania ruda jest jednym z najpiękniejszych ptaków drapieżnych świata.

Kania ruda – europejski endemit (cz. 1)

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

ENDEMICZNE GATUNKI KOJARZĄ SIĘ NAJCZĘŚCIEJ Z ODLEGŁYMI, EGZOTYCZNYMI MIEJSCAMI. JEDNAK EUROPA TEŻ MA SWOJE ENDEMITY. JEDEN Z NICH – KANIA RUDA – NALEŻY DO NAJPIĘKNIEJSZYCH I NAJBARDZIEJ NIEZWYKŁYCH PTAKÓW DRAPIEŻNYCH ŚWIATA.

Do rzędu szponiastych Accipitriformes należy wiele pięknych i interesujących ptaków. Z pewnością są nimi kanie – 5 gatunków drapieżników zgrupowanych w dwóch rodzajach – *Milvus* i *Haliaeetus*. Do pierwszego należy kania ruda *Milvus milvus*, czarna *M. migrans* i egipska *M. aegyptius*, a do drugiego kania bramińska *Haliaeetus indus* i kania złotawa *H. sphenurus*. Spośród nich niewątpliwie wyróżnia się kania ruda. Od kani czarnej, także występującej w Europie, jest nieco większa, osiąga bowiem wielkość dużego myszołowa: długość 60–72 cm oraz rozpiętość skrzydeł 143–179 cm (Snow i Perrins 1998, Ferguson-Le-

es i Christie 2001). Różni się od niej ponadto ubarwieniem, które – jak wskazuje nazwa – jest rudawe. Prawie całe ciało kani rudej pokrywają rude lub rdzawe pióra, z których część jest upstrzona czarnym strychowaniem. Kania ruda ma także dłuższy (30–39 cm) i bardziej rozwidlony ogon, ze znacznie większym wcięciem niż u kani czarnej (7–11 cm, gdy ogon jest złożony), którego wierzch jest rudy. Ma również prawie białą głowę, a na spodzie lotek pierwszorzędowych występują białe plamy, znacznie rozleglejsze niż u kani czarnej. Nogi i woskówka są żółte, natomiast tęcza jest bladożółta. Ptaki młodociane są w porównaniu z dorosłymi blade od spodu, mają ciemniejszą głowę, mniej wybarwiony ogon oraz orzechową tęcza. Dymorfizm płciowy u kani rudej ogranicza się głównie do wielkości – samice są ok. 3–5 proc. większe i ok. 30 proc. cięższe (masa ciała samic osiąga 960–1600 g, samców tylko 757–1221 g). Istnieje ponadto rzadka leucystyczna odmiana barwna, która stanowi około 1 proc. populacji w Walii.

Pokrewieństwo kań z innymi ptakami drapieżnymi było przedmiotem wielu badań. Dawniej kanie grupowano w odrębnej podrodzynie Milvinae, do której początkowo zaliczano także bieliki *Haliaeetus*, dość blisko spokrewnione z kaniem. Dziś kanie włącza się do podrodziny jastrzębi Accipitrinae i szczepu Accipitrini, traktując je jako najbliższe kuzynki bielików i błotniaków *Circus*. Istotnie, obserwując te ptaki, można odnieść wrażenie, że mają w sobie zarówno coś z bielików, jak i mniejszych błotniaków, choć posiadają też cechy niewystępujące ani u jednych, ani u drugich.

Obecnie areal lęgowy kani rudej obejmuje prawie całą Europę i tereny przyległe – od Wielkiej Brytanii (Walii, ponownie wprowadzona w Szkocji, Anglii i Irlandii), Szwecji i Łotwy na północy, po Bułgarię, Włochy i Maro-

U młodocianych kań rudych w locie rzucają się w oczy bardzo jasne końce pokryw skrzydłowych i bladejszy ogon.

fol. Piotr Gnyz

Leucystyczna odmiana barwna stanowi ok. 1 proc. populacji.

fol. Piotr Gnyz

ko na południu. Położone najdalej na wschód tereny lęgowe kani rudej znajdują się na Białorusi, Ukrainie oraz w Rosji (na południe i południowy zachód od Moskwy), natomiast na zachodzie sięgają Portugalii i Hiszpanii. Dawniej jej zasięg obejmował także tereny wokół wschodnich wybrzeży Morza Czarnego, aż po Kaukaz i północny Iran, a także Wyspy Kanaryjskie i Zielonego Przylądka oraz prawdopodobnie Algierię. Mniejsze i ciemniejsze ptaki z Wysp Zielonego Przylądka, których populacja już w roku 1999 spadła do zaledwie 2 osobników, uznano za odrębny podgatunek (lub nawet gatunek) *M. m. fasciicauda* (Hille i Collar 2009). Dane molekularne sugerują jednak, że być może były to hybrydy z kanią czarną, a nie odrębna forma. Niestety, raczej nie poznamy już prawdy, gdyż kanie zielonoprzyłdkowe prawie na pewno wymarły, zanim zdołano je dostatecznie zbadać.

EUROPEJSKI DRAPIEŻCA

Do dzisiaj mało wiadomo o ewolucyjnej przeszłości rodzaju *Milvus*, jednak odnalezione skamieniałości sugerują, że kanie żyły na terenie Europy od bardzo dawna i być może nawet stąd się wywodzą. Najstarsze skamieniałości tych ptaków znamy ze słynnej kopalni fosforytów w Quercy (południowa Francja) oraz z młodszego stanowiska Saint-Gérard-le-Puy (środkowa Francja). Pierwsze stanowisko datowane jest na eocen lub oligocen (41,4–25,6 Ma), a drugie na wczesny miocen (22,4–20 Ma). W obu stanowiskach znaleziono szczątki dwóch gatunków prehistorycznych kań – *Milvus deperditus* i *Milvus incertus* (Mlikovsky 2002), choć ten drugi gatunek nieco później przeniesiono do wymarłego rodzaju *Promilio*, którego szczątki znano do tej pory jedynie z Nebraski i Florydy (USA). Do tego drugiego gatunku przypisano także ska-

mieniałości znalezione w Bujoru (Moldawia), datowane na miocen (11,1–7,75 Ma). Niestety, szczątki tych prehistorycznych drapieżników nie były badane od lat 60. i 70. ubiegłego wieku. W każdym razie są dowodem na to, że kanie występują na terenie Europy już od ponad 40 milionów lat!

Inne, młodsze skamieniałości wskazują natomiast, że złoty wiek kań przypadał na plejstocen. Wiadomo, że oprócz współczesnych kań we wczesnym plejstocenie zachodnią Palearktykę zamieszkiwały dwa inne, dziś wymarłe gatunki – kania krótkoskrzydła *Milvus brachypterus* i kania mała *Milvus pygmaeus*. Szczątki pierwszej znaleziono na Węgrzech, a drugiej w Izraelu. Pochodzą one sprzed 1,80–0,78 Ma. Jeszcze starsze szczątki, mogące liczyć aż 2,6 Ma, znaleziono w Egipcie i przypisano je do kani czarnej. Najstarsze szczątki kani rudej znane są ze środkowego plejstocenu (Finlayson 2011).

W Polsce, w Gdańsku znaleziono jedną kość kani w osadach datowanych na XVI–XVIII wiek, lecz nie ma pewności, czy należała do kani rudej czy czarnej (Bocheński i in. 2012). Wiadomo jednak, że o kani rudej pisali już prekursorzy polskiej zoologii – Gabriel Rzączyński (1721) i Remigiusz Ładowski (1804), a pierwszy autor wspominał o jej gniazdowaniu na jodłach i świerkach. Zasięg kani rudej w Polsce w XIX wieku był najprawdopodobniej zbliżony do obecnego. W południowej Polsce był to gatunek rzadki (np. Zawadzki 1840), ale w środkowej i północnej części kraju był dość licznie lęgowy. Taczanowski (1882) zanotował: „U nas dość pospolita, w ogóle jednak mniej liczna niż następująca” (chodzi o kanię czarną).

Obecnie kania ruda jest w Polsce nielicznym ptakiem lęgowym, a jej liczebność szacowana jest na 1,5–1,8 tys. par. Centrum jej krajowego zasięgu lęgowego znajduje się w zachodniej, północno-zachodniej oraz północnej części

Dorośla kania ruda w locie.

fol. Piotr Gnyz

Polski, a w pozostałych częściach kraju gniazdują tylko pojedyncze pary (Chylarecki i in. 2018). Długookresowy trend liczebności kani rudej jest wzrostowy przynajmniej od połowy XX wieku, lecz nie przekłada się na poszerzenie arealu lęgowego na terenie kraju. Wzrost liczebności w Polsce najprawdopodobniej jest związany z dużą liczebnością populacji niemieckiej, która stanowi 60 proc. populacji światowej (Chylarecki i in. 2018).

AERODYNAMICZNY CUD

Wszystkie kanie, a zwłaszcza kania ruda, są prawdziwymi cudami aerodynamiki. Duży wpływ na to ma fakt, że jak na ptaka tej wielkości, jest ona bardzo lekka, a jej długie i szerokie skrzydła mają ogromną powierzchnię nośną – ich długość 2,4 razy przekracza długość ciała. Taka budowa umożliwia kani długotrwałe szybowanie przy praktycznie zerowym zużyciu energii. Szybując, ptak nie porusza skrzydłami, steruje jedynie rozłożonym ogonem, który w tej pozycji dodatkowo zwiększa powierzchnię nośną. Ponadto kanie doskonale wyczuwają wszystkie prądy powietrzne i natychmiast wykorzystują każdy z nich, tak aby wykonać jak najmniej ruchów skrzydłami. Spostrzegli to już dawni przyrodnicy, tacy jak A. Brehm (1962), który tak opisuje lot kani: „Kania ruda to ptak leniwy i dość ociężały. Lot jej jest powolny lecz nadzwyczaj wytrzymały i płynny, przy czym całe kwadrans nie porusza skrzydłami, a mimo to pozornie bez żadnej trudności unosi się na niezmierną, dla oka ludzkiego ledwie uchwytną wysokość lub też prześlizguje się długimi odcinkami nisko nad ziemią.” Należy jednak zauważyć, że ten pozornie „leniwy i ociężały” ptak w jednej sekundzie potrafi się zmienić w błyskawicę. Kanie rude mogą gwałtownie przyspieszać w płaszczyźnie po-

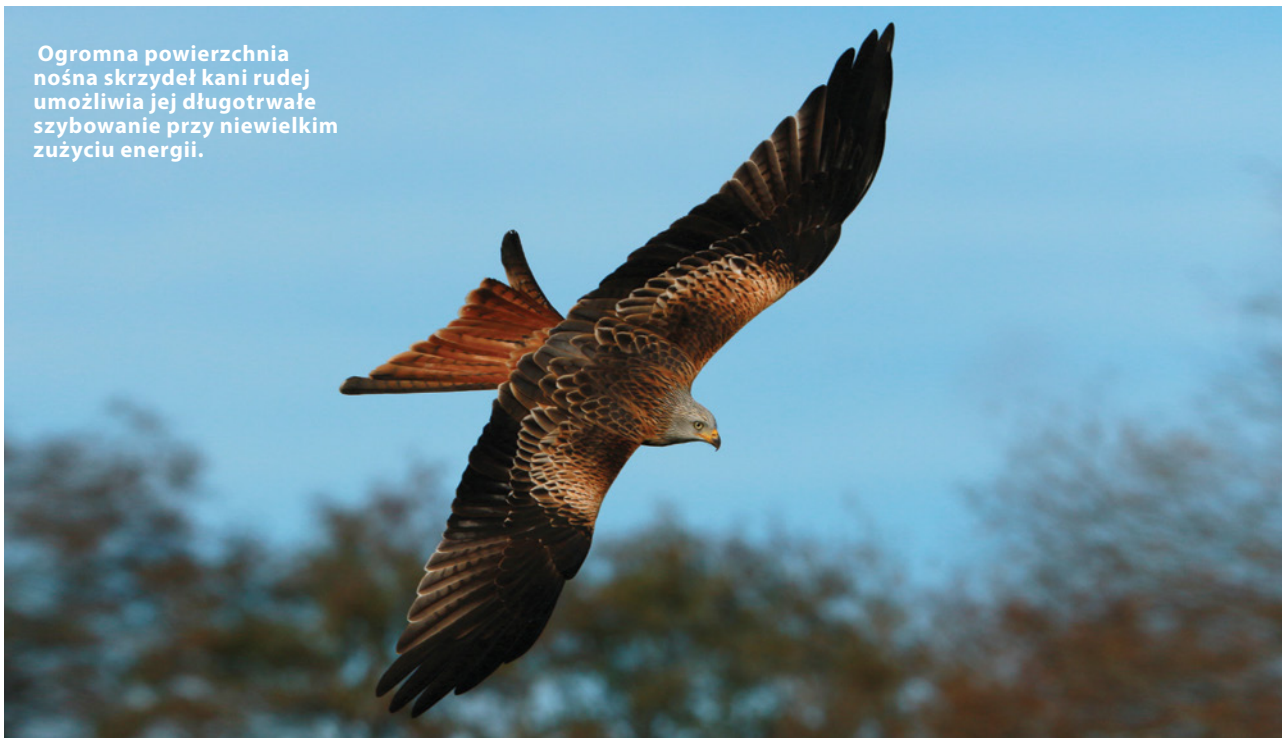

Kania ruda w locie nurkowym...

fol. Piotr Gnyz

ziomej, a ich lot przypomina wtedy lot rybitw – potężne uderzenia skrzydeł sprawiają, że poziomo ułożone ciało ptaka naprzemiennie opada i wznosi się w górę (Ferguson-Lees i Christie 2001). Największe przyspieszenie kanie osiągają jednak w locie nurkowym, który stosują, gdy dostrzegą znajdującą się poniżej zdobycz. Ptak wtedy najczęściej przechyla się na bok i błyskawicznie nurkuje, zmieniając geometrię skrzydeł i ogona, który po złożeniu staje się rozwidlony, podobnie jak u rybitwy czy jerzy-

Ogromna powierzchnia nośna skrzydeł kani rudej umożliwia jej długotrwałe szybowanie przy niewielkim zużyciu energii.

fol. Piotr Gyz

...jest zaskakująco szybka.

fol. Piotr Gyz

ka. Rozwidlony ogon stabilizuje przepływ powietrza przy dużych prędkościach, poprawiając sterowność, a szerokie i długie skrzydła zapewniają dużą zwrotność, co można zobaczyć także podczas lotów tokowych.

Zmienna geometria jest rozwiązaniem stosowanym także w lotnictwie wojskowym, np. w naddźwiękowych myśliwcach (Grumman F-14 Tomcat czy PANAIA Tornado), a aerodynamika ptaków drapieżnych, w tym kani rudej, do dziś są przedmiotem badań inżynierów lotnictwa.

Literatura:

Bocheński Z., Bocheński Z.M. i Tomek T. 2012. *A history of Polish birds*. Institute of Systematics and Evolution of Animals. Polish Academy of Sciences. Kraków.

Brehm A. 1962. *Życie zwierząt: Ptaki* (tłumaczenie XIX w dzieła pod red. J. Żabińskiego). Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa

Chylarecki P., Chodkiewicz T., Neubauer G., Sikora A., Meissner W., Woźniak B., Wylegała P., Ławicki Ł., Marchowski D., Betleja J., Bzoma S., Cenian Z., Górski A., Korniluk M., Moczarska J., Ochocińska D., Rubacha S., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kuczyński L. 2018. *Trendy liczebności ptaków w Polsce*. GIOŚ, Warszawa.

Ferguson-Lees J. i Christie D.A. 2001. *Raptors of the World*. Christopher Helm, London.

Finlayson C. 2011. *Avian survivors - The History and Biogeography of Palearctic Birds*. T & AD Poyser.

Hille S.M. i Collar N.J. 2009. The taxonomic and conservation status of *Milvus* kites in the Cape Verde archipelago: further (and final?) reflections. *Bulletin of British Ornithology Club* 129 (4): 217–221.

Ładowski R. 1804. *Historia naturalna Królestwa Polskiego, czyli zbiór krótki przez alfabet ułożony zwierząt, roślin i minerałów, znajdujących się w Polsce, Litwie i prowincjach odpadłych*. Zebrana z pisarzy godnych wiary, rękopismów i świadków oczywistych. Kraków: W drukarni uprzywilejowanej Anto-niego Grebla.

Mlikovsky J. 2002. *Cenozoic birds of the world, part 1: Europe*. Praga, Ninox Press.

Rzączyński G. 1721. *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae annexarumque provinciarum in tractatus XX divisa*. Sandomierz.

Snow D.W. i Perrins C.M. 1998. *The Birds of the Western Palearctic*. Oxford University Press.

Taczanowski W. 1882. *Ptaki Krajowe*. T.1-2. Akademia Umiejętności. Kraków.

Zawadzki A. 1840. *Fauna der galizisch-bukowinischen Wirbelthiere*. Eine Systematische Übersicht der in diesen Provinzen vorkommenden Säugethiere, Vögel, Amphibien, Fische, mit Rücksicht auf ihre Lebensweise und Verbreitung. Schweizerbarts Verlagshandlung, Stuttgart.